ISSN 2591-1201 LETNIK 10 • 2026 • ŠTEVILKA 1

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme
Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme
Review of Slovene Contemporary History

Izdajatelj in založnik /Published by
Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva /Address of the editorial board
Tivolska 42, 1000 Ljubljana, Slovenija

Odgovorni urednik /Managing editor
dr. Tomaž Ivešić (Slovenija)

Glavni urednik /Editor-in-chief
dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Tehnična urednica /Technical editor
Petra Grabrovec (Slovenija)

Uredniški odbor /Editorial board
dr. Matic Batič (Slovenija), dr. Jakub Beneš (Združeno kraljestvo), dr. Pavlina Bobič (Slovenija), dr. Lucia Ceci (Italija), dr. Bojan Dimitrijević (Srbija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Adam Hudek (Slovaška), dr. David Hazemali (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Peter Lieb (Nemčija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Oskar Mulej (Avstrija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija)

Spletni naslov /Website
https://www.scnr.si/dileme.html

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.
The articles have been peer-reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

Redakcija te številke je bila zaključena 20. 5. 2026.

Publikacija izhaja s finančno podporo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Lektoriranje in prevod povzetkov
MODUS TOLLENS, Tadej Todorović s.p. in TranslAB, Andraž Banko s.p.

Oblikovanje in prelom
S. B.

Tisk
Itagraf, d. o. o.

Naklada
100 izvodov

Cena te številke
15 €

ISSN 2591-1201

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Review of Slovene Contemporary History

LETNIK 10 • 2026 • ŠTEVILKA 1

VSEBINA

Razprave

Rok Filipčič
Delovanje partizanskih pomorščakov na Slovenskem v zaključnem letu vojne
9

Klemen Kocjančič
From Freedom Fighters to Imperialistic Agents: Slovenian Members of the French Foreign Legion during the Second World War and in Post-War Yugoslavia
33

Domagoj Novosel
Mons. Leopold Rusan i župa Remete 1944. – 1945.
55

Mateja Čoh Kladnik
Sodna represija in obračun s političnimi nasprotniki poleti 1945
77

Jelka Piškurić
Kazenske ustanove po koncu druge svetovne vojne in njihova vloga pri pregonu političnih nasprotnikov
113

Branimir Furlan
Odvračanje kot iluzija ali uporaben koncept obrambe majhnih držav? Študija primera osamosvojitve Slovenije
145

Ob jubileju

Mateja Čoh Kladnik
Ob jubileju dr. Milka Mikole
169

Poročila s konferenc

Mirjam Dujo Jurjevčič in Neža Strajnar
Oblast, ideologije in manjšine: etnične in verske skupnosti med Srednjo Evropo in Balkanom (1941–1989)
175

Recenzije

Renato Podbersič ml.
Carlo Spartaco Capogreco, I campi di Salò: Internamento ebraico e Shoah in Italia, Einaudi Storia, Torino 2025
177

Jelka Piškurić
Vida Milošević Arnold, Mojca Šorn, Ida Leonida Gnidovec in Tanja Velagić(ur.), Spomini še živijo II, Sophia, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2025
187

Poročila s konferenc

Poročilo o mednarodni znanstveni konferenci Oblast, ideologije in manjšine: etnične in verske skupnosti med Srednjo Evropo in Balkanom (1941–1989)

V prostorih Slovenske matice v Ljubljani je 21. aprila 2026 potekala mednarodna znanstvena konferenca z naslovom *Oblast, ideologije in manjšine: etnične in verske skupnosti med Srednjo Evropo in Balkanom (1941–1989)*, ki sta jo organizirala Študijski center za narodno spravo in Slovenska matica.

Konferenca je obravnavala odnos političnih režimov do etničnih in verskih skupnosti v obdobju velikih družbenih in političnih preobrazb 20. stoletja. V ospredju razprav je bilo vprašanje, kako so politične oblasti v različnih zgodovinskih okoliščinah oblikovale politike do etničnih in verskih manjšin ter kako so se te skupnosti odzivale na institucionalne pritiske, nadzor in omejevanje. Posebna pozornost je bila namenjena razkoraku med deklariranimi načeli enakosti in dejanskimi praksami nadzora, represije ter selektivnega vključevanja manjšinskih skupnosti v politični in družbeni prostor. Prispevki so osvetlili položaj najpomembnejših etničnih skupnosti v slovenskem in hrvaškem prostoru – Nemcev, Italijanov, Madžarov, Romov in Sintov – ter odnos komunističnih oblasti do verskih skupnosti, med njimi katoličanov, protestantov, pravoslavcev, judov, baptistov in Jehovovih prič. Konferenca je tako ponudila večplastno primerjalno analizo mehanizmov političnega nadzora, represije in prilagajanja v prostoru med Srednjo Evropo in Balkanom.

Mednarodno znanstveno konferenco sta odprla urednica Slovenske matice dr. Ignacija Fridl Jarc in direktor Študijskega centra za narodno spravo (SCNR) dr. Tomaž Ivešić. V uvodnih nagovorih sta poudarila, da raziskovanje položaja etničnih in verskih manjšin ni pomembno le za razumevanje preteklosti, temveč tudi za razumevanje sodobnih evropskih družb, ki še vedno temeljijo na vprašanju odnosa do različnosti, človekovih pravic in kolektivnega spomina. Dr. Ivešić je poudaril: »*Ko govorimo o manjšinah, ne govorimo le o obrobni temi, govorimo o samem jedru vprašanja, kakšna družba smo in kakšno družbo želimo graditi. Način, kako oblast ravna z drugačnostjo, pove veliko o njeni naravi, in način, kako se sodobna družba spominja tistih, ki so bili potisnjeni na rob, pove veliko o njeni*

zrelosti.« Opozorila sta, da so bile številne zgodbe manjšinskih skupnosti desetletja potisnjene na rob zgodovinopisja ali obremenjene z ideološkimi interpretacijami, zato imajo tovrstne znanstvene konference pomembno vlogo pri odpiranju prostora za strokoven in pluralen dialog.

Prvi tematski sklop z naslovom Oblast, ideologije in etnične manjšine, ki ga je moderiral znanstveni sodelavec na SCNR, dr. Renato Podbersič, je bil posvečen etničnim manjšinam in njihovemu položaju med drugo svetovno vojno ter v povojnem obdobju. Kot prvi referent na konferenci je nastopil dolgoletni sodelavec na Inštitutu za narodnostna vprašanja, dr. Miran Komac. V prispevku je obravnaval medvojno obračunavanje s slovenskimi Romi in Sinti ter odnos povojne komunistične oblasti do Romov na Slovenskem. Opozoril je, da so bili Romi in Sinti med vojno žrtve nasilja okupacijskih sil, v posameznih primerih pa tudi partizanskega gibanja. Po vojni so oblasti romsko vprašanje obravnavale predvsem kot varnostni problem, kar se je odražalo v represivnih ukrepih, prisilnih preselitvah in policijskem nadzoru. Predavatelj je poudaril tudi socialno izključenost Romov ter stereotipe o kriminaliteti, ki so zaznamovali odnos oblasti do romske skupnosti še desetletja po vojni. Naslednji referent je bil dr. Attila Kovács z enote Inštituta za narodnostna vprašanja v Lendavi. V svojem prispevku z naslovom »'Ko smo bili Madžari': prekmurski Madžari v času druge svetovne vojne in povojnega obdobja« je obravnaval položaj prekmurskih Madžarov med drugo svetovno vojno in po njej. Predstavil je začetno navdušenje nad prihodom madžarske vojske leta 1941, ki je z napredovanjem vojne postopoma izginjalo. Posebej je izpostavil usodo prekmurskih Judov madžarske identitete, ki so bili žrtve holokavsta, ter povojne represivne ukrepe jugoslovanskih oblasti, ki so internirale številne prekmurske Madžare v taborišči Hrastovec in Šterntal. Sledil je referat zgodovinarke in časnikarke na italijanskem programu na RAI v Kopru, dr. Alessandre Argenti Tremul, ki je predstavila položaj italijanske skupnosti v Sloveniji ob vzpostavitvi ljudske oblasti po letu 1945. Analizirala je revolucionarno preobrazbo družbe v severozahodni Istri, ki je privedla do množičnega odhoda italijanskega prebivalstva. Posebej je osvetlila procese nacionalizacije, agrarne reforme in zamenjave družbenih elit ter vprašanje državljanstva italijanskega prebivalstva v času oblikovanja nove oblasti in priključevanja območja Jugoslaviji. Dr. Anja Moric z Inštituta za narodnostna vprašanja je v prispevku o nemško govoreči skupnosti v Sloveniji in diaspori obravnavala vprašanja kolektivnega spomina, identitete in tišine. Predstavila je posledice preselitve Kočevarjev ter izgona nemško govorečega prebivalstva po letu 1945, ki sta povzročila razpršitev skupnosti in fragmentacijo kolektivnega spomina. Posebno pozornost je namenila različnim oblikam tišine – tako v slovenskem nacionalnem spominu kot v diaspori – ter sodobnim prizadevanjem za revitalizacijo dediščine in

vzpostavljanje prostora za večplastne interpretacije preteklosti. Prvi panel je zaključila zgodovinarka in nekdanja ministrica za Slovence v zamejstvu in po svetu, dr. Helena Jaklitsch. Predstavila je zgodovino Kočevarjev kot skupnosti, ki je po njenem mnenju plačala eno najvišjih cen druge svetovne vojne in povojnega obdobja. Osvetlila je večstoletno prisotnost Kočevarjev na Kočevskem, njihovo preselitev v Posavje med letoma 1941 in 1942 ter povojne represivne ukrepe, ki so preprečili vrnitev na domove. Izpostavila je tudi uničevanje materialne in kulturne dediščine Kočevarjev po vojni ter poznejša prizadevanja za ponovno odkrivanje njihove zgodovine in identitete.

Drugi panel z naslovom Oblast, ideologije in verske manjšine, ki ga je moderirala znanstvena sodelavka na SCNR, dr. Pavlina Bobič, je bil namenjen odnosu komunističnih oblasti do verskih skupnosti. V prvem prispevku je upokojena zgodovinarka in nekdanja znanstvena sodelavka na SCNR, dr. Tamara Griesser Pečar, analizirala konflikt med komunistično oblastjo in Katoliško cerkvijo v Sloveniji. Poudarila je, da je bila Katoliška cerkev ena redkih organizacijsko stabilnih institucij zunaj partijskega nadzora, zato jo je oblast razumela kot potencialnega političnega nasprotnika. Predstavila je različne oblike represije – od nacionalizacije cerkvenega premoženja in omejevanja verskega šolstva do montiranih sodnih procesov proti duhovnikom in katoliškim laikom. Sledila je predstavitev referata ravnatelja Hrvaškega inštituta za zgodovino v Zagrebu, dr. Miroslava Akmadža, o položaju verskih skupnosti v komunistični Hrvaški. Izpostavil je ideološke temelje komunističnega odnosa do religije, ki je bila razumljena kot ostanek prejšnjega družbenega reda in potencialna ovira pri vzpostavljanju političnega monopola. Posebej je opozoril na nadzor nad verskimi skupnostmi, omejevanje verskih svoboščin ter represivne ukrepe proti predstavnikom katoliške, pravoslavne, islamske, judovske in protestantske skupnosti. V nadaljevanju je nastopil dr. Aleš Maver s Filozofske fakultete Univerze v Mariboru ter predstavil svoj prispevek z naslovom »Od nemške do Trubarjeve Cerkve«, v katerem je obravnaval preobrazbe javnega dojemanja protestantskega krščanstva v socialistični Sloveniji. Opozoril je, da so se evangeličani po drugi svetovni vojni znašli v položaju »tujcev«. Kot verska skupnost so bili ideološko tuji novemu socialističnemu režimu, bili so manjšina v pretežno katoliškem okolju, hkrati pa skupnost, povezana z nemško oziroma madžarsko identiteto. Predstavil je proces postopne spremembe odnosa oblasti do protestantizma, ki je od zgodovinskega vrednotenja reformacije postopoma prešel tudi v bolj pozitivno dojemanje sodobnih protestantskih skupnosti. Dr. Bojan Cvelfar, vodja Oddelka za družbene dejavnosti na Mestni občini Celje in nekdanji dolgoletni direktor Arhiva RS ter Zgodovinskega arhiva Ljubljana, je v referatu z naslovom »Srbska

pravoslavna skupnost v treh največjih mestih v Sloveniji pod okupatorsko in povojno komunistično oblastjo« predstavil položaj pravoslavne cerkve med in po drugi svetovni vojni ter opozoril na politične in družbene spremembe, ki so zaznamovale delovanje pravoslavnih skupnosti v času vojne in po vzpostavitvi komunistične oblasti. Dr. Renato Podbersič je v prispevku »O Judih … brez Judov: usoda judovske vere na Slovenskem ob koncu druge svetovne vojne« predstavil usodo judovske vere na Slovenskem ob koncu druge svetovne vojne. Izpostavil je skoraj popolno uničenje predvojne judovske skupnosti zaradi holokavsta ter posledice, ki jih je to imelo za versko, kulturno in družbeno življenje Judov v Sloveniji. Posebej je predstavil žalostno usodo sinagoge v Murski Soboti, delovanje judovskih občin po vojni ter prenos središča slovenskega judovstva iz Prekmurja v Ljubljano. Kot zadnja referentka na konferenci je nastopila sodelavka na SCNR, Neža Strajnar. Predstavila je državno represijo nad baptistično versko skupnostjo in Jehovovimi pričami v povojni Sloveniji ter opozorila, da je komunistična oblast tudi najmanjše verske skupnosti razumela kot potencialno politično grožnjo. Posebej je poudarila sistematičen nadzor Udbe, montirane sodne procese in vsakdanjo diskriminacijo vernikov, ki so bili zaradi svoje vere pogosto zasliševani, obsojani ali prikrajšani za osnovne pravice. S konkretnimi primeri posameznikov je pokazala tudi osebno razsežnost represije ter izpostavila, da kljub pritiskom in zaporom oblasti niso uspele zlomiti verskega prepričanja pripadnikov teh skupnosti.

Sklepno misel konference je podala moderatorka dr. Pavlina Bobič. Poudarila je, da so prispevki pokazali, kako je povojna komunistična oblast na Slovenskem in Hrvaškem sistematično obračunavala z vsemi oblikami »drugega«, tako s pripadniki etničnih kot tudi verskih manjšin. Po njenem mnenju je bil odnos komunistične oblasti do religije predvsem ideološko in politično motiviran boj za popoln monopol oblasti. Manjšinske skupnosti so se znašle v še posebej težkem položaju, saj so bile hkrati ideološko in pogosto tudi nacionalno »tuje«. Ob koncu je poudarila še, da so referati premišljeno osvetlili tudi vprašanja trdoživosti, prilagajanja in ohranjanja identitete narodnostnih in verskih skupnosti v najtežjih obdobjih njihove zgodovine.

Mirjam Dujo Jurjevčič in *Neža Strajnar*